

րելոյ՝ Եկեղեցւոյն իբրեւ քաջարի եւ ճարտար զօրավարս ի մարտի՝ զոր սարսառորեալ է՝ դարուց ի վեր տանել մեր գոթազգ Ազգք եւ ոգի ի բռին մաքառիլ իսաւարին բռնութեանցն ու փորձութեանցը դէմ, եւ այսու ճշմարտելով իւրեանց վայելած յարգանքն ու մեծարանքը, գործով իսկ կարող լինին աղացուցանել թէ Հայ կղերն ստուգիւ արժանի է Հայ ազգին սիրոյն եւ համակրանացը, որանգնահատելի պատիւ մ' է իրեն՝ եւ մեծ երանութիւն մեր Ազգին:

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ Մ. ԹԻԼՊԷՆՏՃԵԱՆՑ

ԱՐՄԱՒԻՐ

ԵՒ

ՆՈՐ ԲԵՒԵՌԱԳԻՐՆԵՐ ՅԱՐՄԱՒԻՐ.

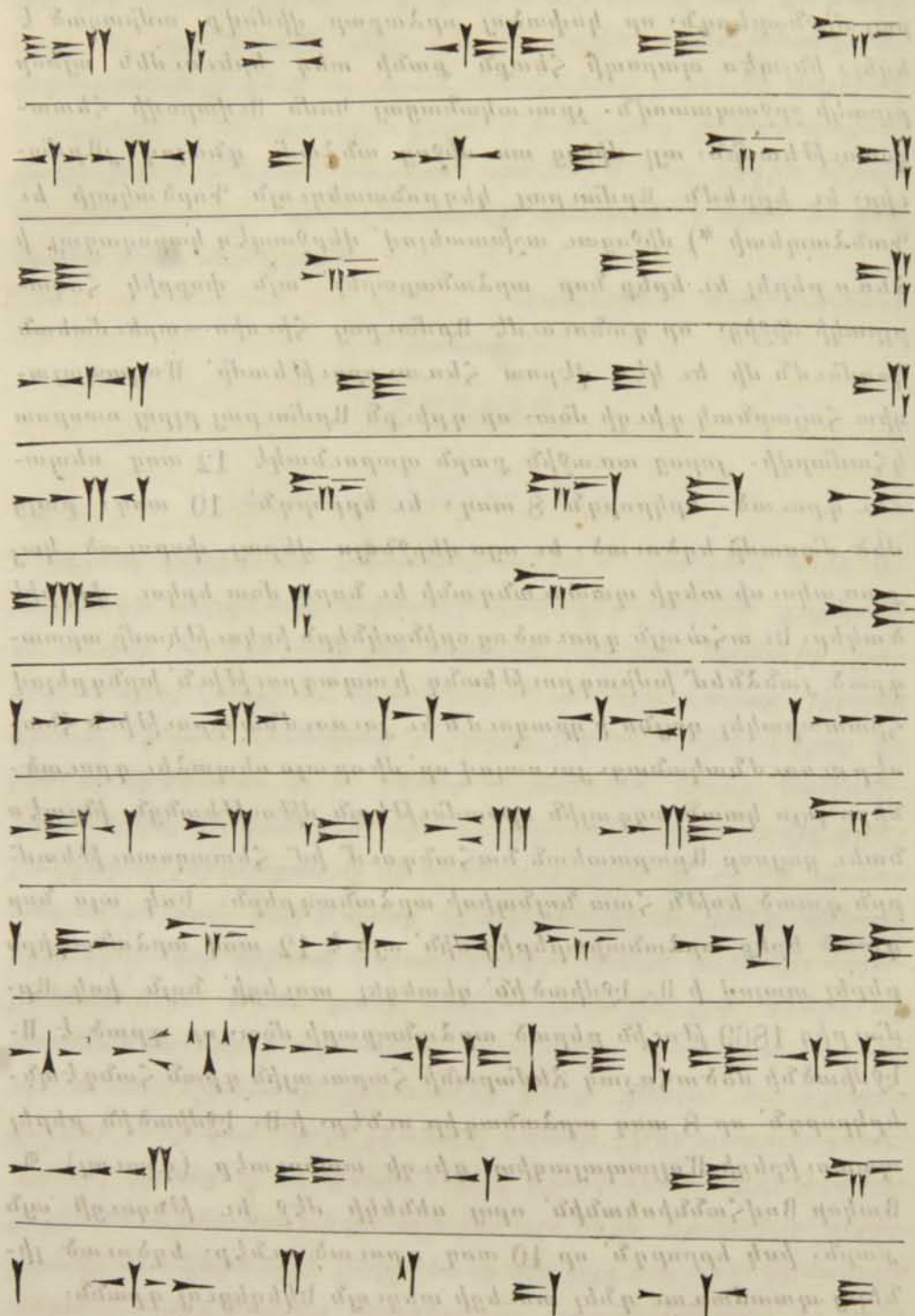
Անցեալ 1880 թուի Հոկտեմբեր ամսում հնագէտ Կոմս Ալէքսանդր Սէրգէեւիչ Աւվարովի հետազօտութիւնն գործակցութեամբ Պ. Աղէքսանդրի Երիցեան՝ մեր հին Արմաւիր քաղաքատեղւոյ հետքը եւ մի նշանաբան գտնելու համար՝ յիշուի գրաւել էր շատ հնասիրաց ուշադրութիւնն՝ ի թիւս որոց եւ իմն, որ հրամանաւ Տ. Տ. Գէորգ Դ. ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ներկայ էի գտնվում այն հետազօտութեանն, բայց գրեթէ քաղաքաւոր չերեւցաւ ոչ մի նշանաւոր բան եւ ոչ մի արձանագրուած քար, բաց ի որմոց հիմունքներից եւ քանի աննշան նիւթերից, զոր օրինակ կարաս, թոնիր, պտոյկ, ուլունք, աղաբանջան, եւլն, թէեւ քանի տեղեր չփօրեցին իբր անձրեւաց պատճառաւ, որոց արտաքին նշաններից համարեա յայտնի երեւումն նշանաւոր շինուածոց տեղի լինելն, եւ այնպէս յայտնի չէնք կամ նիւթ չգտնելոյ համար 1400 տարուց հետէ՝ Վասակ Սիւնեցւոյ աւերմանէն զկնի (յամի Տեառն. 450), համարեցին թէ՛ Արմաւրայ տեղին այն չէ, այս ինքն՝ Արմաւիրն ուրիշ բնակի մօտ կարծեցին լինիլ, եւ ոչ մեր ցոյց տուածն՝ համաձայն Քերթոզահայր Մովսէս Խորենացւոյ պատմութեանն, որ ասէ. «Իսկ որդի (Արմենակայ) Արմայիս շինէ իւր տուն բնակութեան ի վերայ» «այս միոյ առ եղերք գետոյն (Երասխայ), եւ անուանէ զնա յիւր անուն Արմաւիր, եւ զանուն գետոյն յանուն թոռին իւրոյ Արաստայ՝ Երասխ» (Գիրք Ա. գլ. ԺԲ. յերես 27): Սա-

կայն եւ հաստատ համոզուած լինելով՝ որ Խորենացւոյ ասած «*ԿԵ*» (քարաբլուրն) այն է, որ այժմ իսկ համարվում է Արմաւրայ միջնաբերդն, որ կոփածոյ որձաքար վիմովք ամրացած է եղել, ինչպէս պարսպի հետքն քանի տեղ երեւում են այսօր բլրակի շրջապատովն. չքաւականացայ Կոմս Ուլարովի հետադատութեամբն, այլ միջոց առ միջոց անձամբ գնալով յԱրմաւիր, եւ երբեմն Արմաւրայ կեդրոնատեղւոյն Գործակալի եւ Գանձապետի *) միջոցաւ աշխատելով՝ վերջապէս կարողացայ ի ձեռս բերել եւ երեք նոր արձանաքարեր՝ այն փոքրիկ հողաբլրակի միջից, որ գտնուում է Արմաւրայ հիւսիս—արեւմտեան կողմում մի եւ կէս վերսա հեռաւորութեամբ՝ Մօլլապայազիտ հայաբնակ գիւղի մօտ, որ գրիւքն Արմաւրայ բլրոյ ստորոտ կհամարվի. յորոց առաջին քարն պարունակէ 12 տող սեպածեւ գրուած. երկրորդն՝ 8 տող, եւ երրորդն՝ 10 տող, բայց մեծ մասամբ եղծուած, եւ այս վերջնոյս վերայ փորուած կայ քառակուսի տեղի պատումնգանի եւ նորա մօտ երկու փոքրիկ ծակեր: Եւ ահա այն գրուածոց օրինակներն իսկութեամբ արտագրած յանձնեմ իմբագրութեանդ ի տպագրութիւն՝ խընգրելով հրատարակել զայնս ի զբաղումն եւ յուսումնասիրութիւն հնասէր ուսումնականաց, յուսալով որ՝ մի օր այս սեպածեւ գրուածները լոյս կտան ազգային պատմութեան մթութեանցն, ինչպէս նաեւ ցայսօր Արարատեան նահանգում իմ հետազոտութեամբըն գտած եօթն հատ նոյնպիսի արձանագրերն: Իսկ այս նոր գտած երեք արձանաքարերից մին՝ այն է 12 տող արձանագիրն բերել տալով ի Ս. Էջմիածին՝ զետեղել տուեցի՝ նոյն իսկ Արմաւրից 1869 թուին բերած արձանաքարի մօտ, որ գրած է Ս. Էջմիածնի մեծահոգեւ ձեմարանի հարաւային դրան հանդէպն. երկրորդն՝ որ 8 տող արձանագիր ունէր, ի Ս. Էջմիածին բերել պատուիրեցի Մօլլապայազիտ գիւղի տանուտէր (գլաւայ) Պ. Յակոբ Յովհաննիսեանին՝ որոյ սենեկի մէջ եւ թողուցի այն քարն. իսկ երրորդն՝ որ 10 տող գրուած ունէր, եղծուած լինելոյ պատճառաւ դնել տուեցի տեղւոյն Եկեղեցւոյ դրանն:

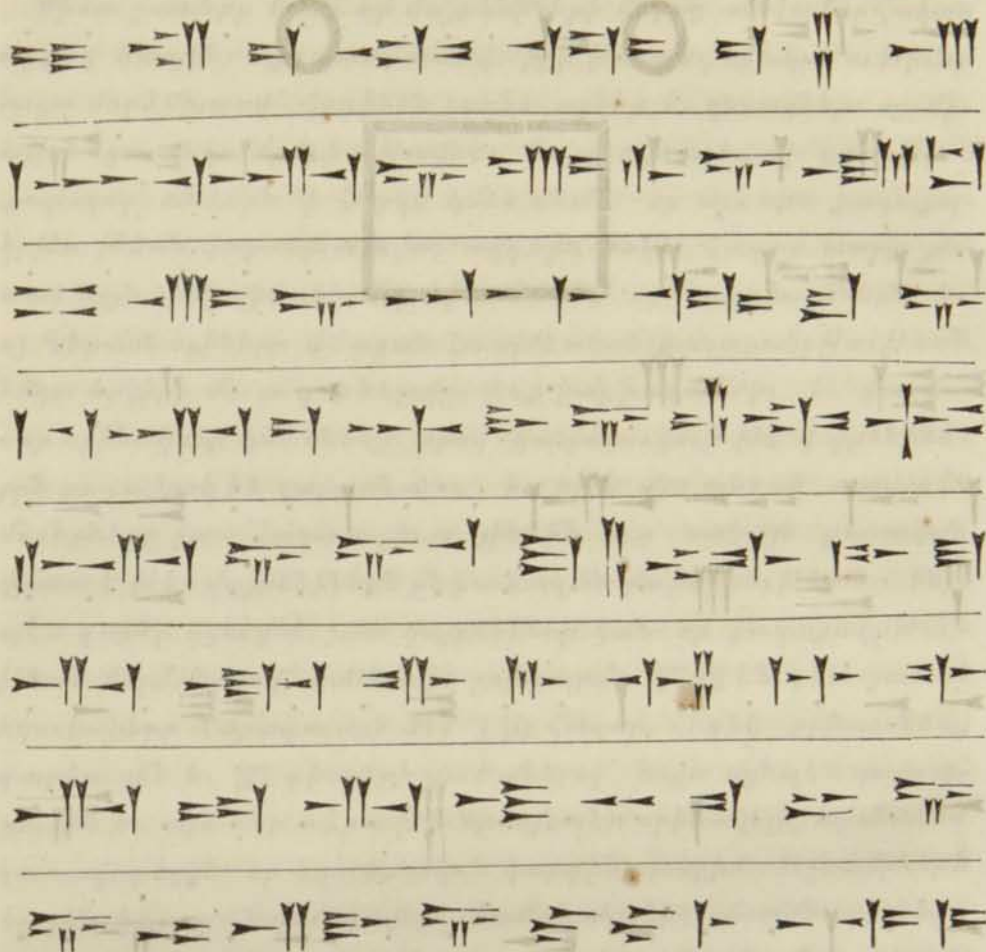
ՄԵՍՐՈՎԻ ԵՊՍԻՍԿՈՊՈՍ ՍՄԲԱՏԵԱՆՅ.

(*) Բարեկրօն Մովսէս քահանայ Շահնազարեանց Արմաւրիցի և Պ. Մանուկ Մամիկոնեան Գէշլուեցի:

Բ. Աշխատելու Արժանի, Գրեթե 1881 թ.

Գ. Արշակունիի Արմա-րայ (Հրեմա 1881 թ.):

Դ. Արշակունիի Արհաւ-բայ՝ Նեփաւ հասանք էղծեալ (գրեալ է 1881 թ.) :

